

Н. В. Бичкова

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ ЯК МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОЦЕСІВ КОРПОРАТИЗАЦІЇ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

У статті розглядається сутність та механізм процесу корпоратизації суб'єктів підприємницької діяльності в умовах трансформації економіки. Досліджується взаємозв'язок процесів корпоратизації та реструктуризації, визначаються основні чинники впливу на ефективність реалізації реструктуризаційних заходів.

Ключові слова: корпоратизація, реструктуризація, корпоративна структура, конкурентоспроможність, трансформаційні процеси.

Формування корпоративного сектору України є одним з найбільш важливих завдань інституціональних змін, пов'язаних з трансформаційними процесами, що відбуваються в економічній системі нашої держави з початку 90-х р. ХХ ст. Результатом цього стала поява потужного недержавного сектору економіки, який у сучасних умовах створює значну частку ВВП, забезпечує технологічний прогрес, економічне зростання, соціальну захищеність громадян, а також реалізацію наукоємних та ресурсозберігаючих проектів з мінімізацією трансакційних витрат. Особливою відмінністю формування корпоративного сектору в Україні є те, що він був створений на основі процесів корпоратизації та приватизації державних підприємств.

Таким чином, корпорації займають провідні позиції в економіці, що обумовлено різними чинниками, як зовнішніми, які пов'язані з економічною моделлю розвитку країни, так із внутрішніми перевагами організації підприємницької діяльності у формі корпоративних структур. Як відзначає більшість науковців, великі корпоративні структури складають своєрідний каркас індустріально розвинутих країн та світового господарства в цілому, підвищують рівень макроекономічного регулювання виробництва, стабільність економічного співробітництва, у тому числі міжнародного, є партнерами держави у розробці та реалізації стратегічної лінії в процесі модернізації економіки.

Значення корпоративного сектору в забезпеченні економічного розвитку країни обумовлює інтерес до різних аспектів його розвитку як з боку науковців, так і практиків. Особливо слід відзначити праці Р. Капелюшнікова, Б. Мільнера, Д. Нортона, О. Радигіна, А. Сірко, Дж. Стигліца, Л. Федулової та інших. В той же час окремі аспекти корпоративного розвитку не набули відповідного висвітлення у науковій літературі. Зокрема, питання корпоратизації як інструменту формування конкурентоспроможного підприємництва в умовах трансформації економіки. У зв'язку з цим важливою на сучасному етапі є розробка основ теоретико-методологічного забез-

печення процесів корпоратизації в контексті трансформації національної економіки відповідно до умов розвитку світового господарства. Метою даної статті є дослідження сутності, механізмів корпоратизації як основи забезпечення якісно нового рівня розвитку корпоративних відносин в умовах трансформації економіки.

Досліджуючи переваги організації підприємницької діяльності у формі корпоративних структур, перш за все, слід розуміти, що саме процес корпоратизації створює умови для активізації дієвих чинників саморозвитку корпоративного сектору, стимулює пошук нових резервів інвестиційних ресурсів, забезпечує інтенсивний характер відтворення сукупного суспільного продукту. Корпорації, як правило, не тільки враховують вимоги ринку, а й самі активно формують його: створюють нові види товарів та послуг, визначають та реалізують програми капіталовкладень. Вони здатні обмежувати розподіл поточних доходів та здійснювати масштабне фінансування НДДКР. Завдяки цьому ринок невеликої кількості крупних корпорацій має істотні переваги щодо ефективності у порівнянні з ринком значної кількості однотипних невеликих підприємств. Окрім того, наявність конкуренції на ринку змушує крупні корпорації шукати нові науково-технічні розробки та оперативно впроваджувати їх у процес виробництва та реалізації. Завдяки економії на витратах від масштабу виробництва, ці компанії мають можливість диференціювати ціни та диверсифікувати виробництво, що дає можливість знизити витрати, пов'язані з коливаннями ринкової кон'юнктури. У розвинених країнах на корпоративну форму власності припадає 80–90 % загального обсягу виробництва [1, с. 7].

Однак зазначені переваги процесу корпоратизації набувають своєї практичної реалізації тільки за умов розробки адекватної програми реструктуризації, яка повинна впроваджуватися одночасно із процесом корпоратизації. В той же час досвід трансформації відносин власності в економіці України свідчить, що такий взаємозв'язок був відсутній. Не останню роль в цьому зіграло, на наш погляд, те, що серед управлінців та урядовців не було єдності щодо однозначності трактування економічної природи процесу корпоратизації, його механізмів та інструментів реалізації.

У чинному законодавстві України під корпоратизацією розуміється перетворення державних підприємств, закритих акціонерних товариств, більш ніж 75 відсотків статутного фонду яких перебуває у державній власності, а також виробничих і науково-виробничих об'єднань, правовий статус яких раніше не був приведений у відповідність з чинним законодавством, у відкриті акціонерні товариства [2].

Відповідно до основних законодавчих актів офіційно були визначені та запроваджені три основні способи масової приватизації і формування корпоративного сектора: оренда державних підприємств трудовими колективами з наступним їх викупом і перетворенням в “народні” підприємства або акціонерні товариства закритого типу; корпоратизація (як акціонування) державних підприємств з подальшим відкритим продажем акцій; масова безгрошова приватизація підприємств за допомогою спеціальних паперових схем.

Дослідження процесів трансформації відносин власності в Україні на протязі 90-х рр. ХХ ст. [3] демонструють, що перший варіант із-за властивих йому недоліків і політичних мотивів не отримав широкого розповсюдження. Більшість приватизованих таким неконкурентним способом підприємств в подальшому трансформувалися в закриті акціонерні товариства.

Примусова корпоратизація торкнулася майже всіх державних підприємств, а також орендованих з власністю держави більше ніж 75 % статутного капіталу. Відкрите акціонування здійснювалося і в процесі приватизації. Надалі акції корпоратизованих підприємств реалізовувалися за закритою підпискою для працівників підприємства та на сертифікатних чекових аукціонах. Таким чином, сертифікатна (безгрошова) приватизація виступила однією з форм масової приватизації й визначила, умовно кажучи, другий етап реформування власності. За період масової приватизації (1995–2000 рр.) було приватизовано 47 % активів усіх середніх та великих підприємств, які перебували у державній власності [3, с. 162]. Завдяки зазначеним процесам корпоратизації та приватизації акціонерно-корпоративний сегмент недержавного сектору у подальшому розвитку виявив досить високу динаміку свого кількісного зростання (таблиця 1).

Таблиця 1

Кількість суб'єктів ЄДРПОУ за організаційно-правовими формами господарювання [4]

Організаційно-правові форми господарювання	Роки					
	01.01. 1997	01.01. 2001	01.01. 2006	01.01. 2007	01.01. 2008	01.01. 2009
Всього у тому числі:	615686	834886	1070705	1133200	1187020	1228888
Акціонерні товариства:						
закриті	30922	34942	33976	33084	31993	31100
відкриті	8883	12089	11345	10895	10406	10058
Корпорація	18981	22100	21948	21503	21098	20502
Консорціум	332	609	824	842	849	862
Концерн	51	57	80	84	84	89
	353	380	406	403	400	396

Можна погодитися з деякими дослідниками [3], що термін “корпоратизація” за своєю економічною природою означає створення підприємств корпоративного типу за рахунок пайових внесків його учасників або членів. А в приватизаційних схемах корпоратизація використовується як інструмент підготовки державного підприємства до приватизації, тобто перетворення його у відкрите акціонерне товариство, порядок розміщення акцій якого визначається рішенням держави.

В свою чергу, М. Одинцов, Л. Єжкін визначають, що в сучасній теорії і практиці поняття “реформування підприємств” є всебічним, тобто таким, що охоплює багаточисельні напрями господарської діяльності та його перетворень, а саме: реструктуризацію, реорганізацію (виділення, розділення, приєднання), зміну форми власності і технології виробництва тощо [5]. Таким чином, можна визначити, що в умовах трансформації власності, яка

відбувалась в Україні наприкінці ХХ ст., ключовими елементами реформування підприємств повинні були стати корпоратизація і реструктуризація та їх взаємозв'язок. На основі аналізу різних точок зору щодо трактування сутності процесу реструктуризації можна прийти до висновку, що це є комплексна перебудова підприємства, яка націлена на підвищення його конкурентоспроможності і здійснюється шляхом змін у використанні ресурсів і напрямках діяльності задля досягнення цілей підприємства. Даний підхід акцентує увагу на корпоративній взаємодії підприємств в процесі їх реформування (перетворення) із врахуванням вимог зовнішнього середовища, що особливо актуалізується в умовах нестабільності економічного розвитку.

Аналізуючи особливості розвитку процесів корпоратизації в Україні, можна відзначити, що реальні передумови широкомасштабної приватизації і корпоратизації, зокрема, відсутність розвиненого ринкового середовища, техніко-технологічно застаріла матеріальна база більшості підприємств, брак вільних фінансових коштів, політична невизначеність перспектив розвитку суспільства, виключили саму можливість ефективного перерозподілу прав власності як результат відсутності чіткого розуміння сутності та призначення корпоратизації, що у кінцевому підсумку призвело до значних структурних диспропорцій формування корпоративного сектору. Як наслідок постприватизаційного перерозподілу прав власності, на даний момент підприємницький сектор характеризується процесами формування “закритих” підприємств і перерозподілу інсайдерської власності на користь керівників.

Важливо розуміти, що корпоратизація продовжується і сьогодні. А отже, з'являється необхідність детального розгляду даного процесу з метою досягнення максимально позитивного ефекту, враховуючи незадовільні результати минулих приватизаційних програм. Так, згідно даних (таблиця 2), продовжується поступове зменшення частки державного сектору, хоча темпи зменшення дещо уповільнилися.

В цих умовах актуальним є застосування нового розуміння корпоратизації, розробки нових механізмів її реалізації. Лише це дозволить виправити помилки минулого, які при формуванні приватного сектору економіки не забезпечили підвищення ефективності його функціонування, що відображається в незадовільних показниках фінансово-економічного стану суб'єктів господарювання, браку оборотних коштів, високих рівнях дебіторської та кредиторської заборгованості. У сучасних умовах ці проблеми майже повною мірою стосуються як вже корпоратизованих підприємств, так і тих, що знаходяться в процесі корпоратизації. Про це власне і свідчить те, що за результатами 2008 р. при зростанні фізичного обсягу ВВП на 2,1 % зростає збитковість підприємств і становить 37,2 % від загальної кількості вітчизняних підприємств; рентабельність операційної діяльності — 3,3 %; власний капітал за рік збільшився лише на 10 %, в той час як нерозподілений прибуток скоротився на 61 %, запозичений капітал збільшився майже на 50 %; поточні зобов'язання зросли на 46 %, дебіторська заборгованість — на 48 % [6, с. 10].

Таблиця 2

Питома вага державного сектору у 2005–2008 рр., % [4]

Вид економічної діяльності	роки			
	01.01.2005	01.01.2006	01.01.2007	01.01.2008
Усього питома вага держсектору в економіці	12,2	14,2	9,1	9
Сільське господарство	8,2	9,1	7,1	6,8
Промисловість	17,5	17,5	11,7	11,7
Будівництво	7,4	6	1,1	1,1
Торгівля	3,1	2,3	0,8	0,7
Транспорт та зв'язок	41,6	43,9	25,8	25,3
Фінансова діяльність	4,8	7	1,2	0,7

У зв'язку з необхідністю удосконалення нормативно-правової бази, регулюючої діяльності акціонерних товариств, як створених в процесі корпоратизації, так і створених “з нуля”, у 2003 р. до розгляду був запропонований законопроект № 3354 від 09.04.2003 р. “Про корпоратизацію державних підприємств”, де дається інше визначення корпоратизації, а саме: корпоратизація — це перетворення державних підприємств у відкриті акціонерні товариства з метою відновлення виробництва і удосконалення управління такими підприємствами в ринкових умовах [7]. Згідно проекту, корпоратизуються державні підприємства, вартість майна яких не перевищує суму, еквівалентну 1250 мінімальним заробітним платам. Таким чином, по суті корпоратизація, в її новому розумінні, перш за все, покликана забезпечити підвищення ефективності діяльності підприємств. Очевидно, що в такому трактуванні процес корпоратизації дійсно здатний створити дієві стимули економічного розвитку суб'єктів господарювання. Як наслідок, виникає потреба в розробці чітких механізмів корпоратизації, оскільки саме конкретизація засобів досягнення поставленої мети зумовлює успіх економічної програми.

Згідно зазначеної у проекті мети корпоратизації, можна встановити очевидний взаємозв'язок процесів корпоратизації і реструктуризації. Відповідно, механічне відчуження прав власності держави буде супроводжуватися реалізацією механізмів реструктуризації, яка є високоефективним ринковим інструментом підвищення конкурентоспроможності підприємств і організацій, оскільки дозволяє при мінімальних витратах досягти істотного підвищення ефективності. Залежно від цільових установок і стратегії компанії визначається одна з форм реструктуризації: оперативна або стратегічна. Оперативна реструктуризація передбачає зміну структури компанії з метою її фінансового оздоровлення або поліпшення платоспроможності, яка проводиться за рахунок внутрішніх джерел компанії. Стратегічна — це процес структурних змін, направлених на підвищення інвестиційної привабливості компанії, на розширення її можливостей щодо залучення зовнішнього фінансування і зростання вартості. Але даний проект залишається поки що лише проектом.

Відповідно до практики відзначимо, що процес реструктуризації складається з ряду етапів. У принциповій схемі процес реструктуризації міс-

тять такі етапи, як діагностика вихідного стану компанії, розробка стратегії і проекту реструктуризації, здійснення процесу і аналіз ефективності заходів реструктуризації. Таким чином, реструктуризація дозволяє за рахунок вдалої комбінації і використання таких елементів управління, як стратегія, структура, система, цінності, сума навиків персоналу, вирішити такі завдання: усунути малопродуктивні структурні ланки; створити стратегічно ефективні організаційну структуру і методи господарювання; сформулювати нове мислення організації.

Проте слід зазначити, що в сучасних умовах розвитку економіки України навіть добре продумана програма реструктуризації часто не приводить підприємство, що реформується, до бажаних результатів. Це пов'язано в першу чергу зі специфічними чинниками корпоративного розвитку підприємницького сектора, зумовлених наслідками процесів корпоратизації і приватизації, що істотно впливають на ефективність процесу реструктуризації.

Так, на основі досліджень особливостей корпоративного розвитку великих і середніх підприємств в Україні, можна узагальнити, що, по-перше, відсутнє чітке визначення і усвідомлення ринкової місії і маркетингової стратегії як працівниками, так і керівниками, власниками підприємств. По-друге, така притаманна вітчизняним корпоративним структурам характеристика, як поєднання позицій “власник — генеральний директор”, призводить до порушень інтересів учасників, що знижує ефективність роботи підприємства. Як правило, це пов'язано з бажанням директора контролювати абсолютно всі процеси на підприємстві, що, в свою чергу, зумовлює низьку оперативність в ухваленні рішень, неефективну кадрову політику, призводить до жорсткої централізації руху грошових потоків. По-третє, коли на такому підприємстві виникає можливість зростання, то в більшості випадків воно відбувається екстенсивним шляхом, без чіткої стратегічної обґрунтованості, що призводить до утворення неоптимальних структур підпорядкування, одна з причин появи яких, — страх власників втратити контроль над підприємством. Така поведінка власника може бути виправдана лише, якщо він має значний досвід роботи на конкретному ринку, є лідером. Це створює позитивний імідж в очах співробітників як гаранта майбутнього добробуту підприємства. В той же час, коли виникає необхідність розширення діяльності підприємства, досвід власника виявляється недостатнім і виникає потреба в делегуванні повноважень менеджерам-управлінцям. Однак, як свідчить вітчизняний досвід, делегування повноважень є проблематичним з двох основних причин: недостатня кількість менеджерів на ринку праці, які мають необхідний досвід і знання для керівництва середніми і великими підприємствами; недовіра до найманих менеджерів з боку власників підприємств.

Важливим аспектом реструктуризації, який має певні складнощі в сучасних умовах, є формування організаційних структур. Це проявляється в наявності великої кількості горизонтальних зв'язків, що пов'язано з бажанням керівництва безпосередньо контролювати якомога більше процесів усередині компанії, або глибоких вертикальних зв'язків. Зазначена обста-

вина призводить до бюрократизації компанії, відсутності чітких посадових обов'язків, неформалізованості функціональних і інформаційних зв'язків на підприємстві. Підтримка функціонування таких неоптимальних структур призводить до дублювання функцій, прояву безвідповідальності, зниження ініціативи, а також великих фінансових витрат компанії.

Таким чином, переосмислення економічної суті і взаємозв'язку процесів корпоратизації і реструктуризації в сучасних умовах дозволяє визначити, що в умовах трансформації економіки України комплексна реструктуризація є головним напрямом адаптації корпоративованих вітчизняних підприємств до ринкових умов господарювання. Однак на ефективність реалізації цього завдання істотно впливають специфічні чинники, обумовлені особливостями процесів трансформації відносин власності. Важливу роль у формуванні основ забезпечення якісно нового рівня розвитку корпоративних відносин покликані зіграти розробка правових механізмів захисту прав власності і дієвої системи виконавчого права в Україні, створення розвинутого інституційного середовища функціонування підприємств у контексті тенденцій до посилення інтеграційних процесів у світовому корпоративному секторі, що зумовили необхідність підвищення конкурентоспроможності національних корпорацій та їх прагнення до реалізації принципів корпоративного управління ОЭСР. Зрештою саме це дозволить сформулювати оптимальну форму взаємодії учасників корпоративних відносин, залучити потенційних інвесторів і активізувати позитивні тенденції економічного зростання в Україні.

Література:

1. Федулова Л. І. Корпоративні структури в стратегії соціально-економічного розвитку регіону // Л. І. Федулова. — Регіональна економіка. — 2007. — № 3. — С. 7–17.
2. Указ Президента України від 15. 06. 1993 року № 210/93 “Про корпоратизацію підприємств” [Електр. ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=210/93>
3. Сірко А. В. Корпоративні відносини в перехідній економіці: проблеми теорії і практики / А. В. Сірко. — Київ: Імекс, 2004. — 414 с.
4. Офіційний сайт Державного комітету статистики України: [Електр. ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Одинцов М. В., Ежкін Л. В. Корпоратизация и реструктуризация как две стороны реформирования предприятия / М. В. Одинцов // Менеджмент в России и за рубежом. — 2000. — № 6. — С. 37–46.
6. Ломачинська І. А. Механізм збалансування фінансів підприємств в умовах трансформації економіки / І. А. Ломачинська // Автореф. дис. канд. екон. наук: 08. 00. 08. Наук.-дослід. фін. інст. Акад. фін. управ. Міністерства фінансів України. — К., 2009. — 24 с. — укр.
7. Кишко О. Корпоратизация предприятий / О. Кишко // Теория и практика управления. — 2004. — № 4. — С. 25–30.

Н. В. Бычкова

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

**РЕСТРУКТУРИЗАЦИЯ КАК МЕХАНИЗМ ОБЕСПЕЧЕНИЯ
ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОЦЕССОВ КОРПОРАТИЗАЦИИ В УСЛОВИЯХ
ТРАНСФОРМАЦИИ ЭКОНОМИКИ**

Резюме

В статье рассматриваются сущность и механизм процесса корпоратизации субъектов предпринимательской деятельности в условиях трансформации экономики. Проведен анализ взаимосвязи процессов корпоратизации и реструктуризации, определены основные факторы, влияющие на эффективность реализации реструктуризационных мероприятий.

Ключевые слова: корпоратизация, реструктуризация, корпоративная структура, конкурентоспособность, трансформационные процессы.

N. Bychkova

Odessa National I. I. Mechnikov University

**RESTRUCTURING AS THE MECHANISM OF PROVIDING
EFFECTIVENESS OF CORPORATIZATION PROSESSES IN TERMS
OF ECONOMY TRANSFORMATION**

Summary

In the article the mechanism and essence of corporatization process of economic agent are considered in terms of economy transformation. The analysis of relationship between corporatization process and restructuring is done, the main factors, wich has an influence on the efficiency of realization restructuring measures are defined.

Key words: corporatization process, restructuring, corporate structure, competitiveness, transformation processes.